

mēs labāk saprastu paši sevi”. Zaigonis Graumanis (Liepāja) savā priekšlasījumā “*Libau* un “Spriestspējas kritikas” pirmpublicēšana: šķietamā sakarība” izsekoja apstākļiem, kādi radījuši situāciju, ka I. Kanta Berlīnē izdotā darba “Spriestspējas kritika” pirmpublicējuma titullapā atrodas arī Liepājas vārds *Libau*. Ilze Pinte (Rīga) referātā “Sievietes – kadetes Nacionālajā aizsardzības akadēmijā (1992–2004): iespējas un motivācija” bija apkopojusi datus par meitenēm, kuras iestājušās un pabeigušas Nacionālo aizsardzības akadēmiju, un viņu motivāciju šādas karjeras izveidei. Papildus programmā paredzētajiem ziņojumiem sekcijā “Vēsture, kultūras vēsture, filozofija” bija iekļauts arī Ināras Leikumas (Jelgava) referāts “Humora un smieklu sociālie aspekti”, kurā tika saistīti krīzes un humora jēdzieni un to līdzspastāvēšana.

Nolasītie referāti tika uztverti ar interesi un atsaucību. Diemžēl klausītāju jautājumus referentiem nācās ierobežot laika trūkuma dēļ un diskusija varēja tikt turpināta vēlāk, pēc oficiālā sesijas darba laika beigām.

Uz starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Sabiedrība un kultūra: Citādība un mazākuma intereses” nolasīto referātu pamata veidotie raksti tiks publicēti konferences materiālu krājumā.

Anete Karlsonē

ARHEOLOGAM VALDIM BĒRZIŅAM – DOKTORA GRĀDS

2008. gada 28. novembrī Oulu Universitātē (Somijā) Valdis Bērziņš aizstāvēja disertāciju “Sārnatē: dzīve piejūras ezera krastā Austrumbaltijas neolīta laikā” (*Sārnatē: living by a coastal lake during the East Baltic Neolithic*); recenzenti: Dr. hist. I. Zagorska, Dr. asoc. prof. Šels Knutsons (*Kjel Knutsson, Zviedrija*); oponenti: Š. Knutsons. Piešķirta atzīme *eximia cum laude approbatur* (teicami).

Disertācija publicēta kā monogrāfija sērijā *Acta Universitatis Oulensis B Humaniora*, tā pieejama arī internetā (<http://herkules oulu.fi/> isbn9789514289415/).

Ar Oulu Universitātes 2009. gada 29. janvāra lēmumu Valdim Bērziņam piešķirts filozofijas doktora (*Doctor of Philosophy*) grāds arheoloģijas nozarē. No Akadēmiskās informācijas centra saņemta izziņa, ka iegūtais diploms pielīdzināms Latvijā izsniegtam doktora diplomam.

CURRICULUM VITAE

Valdis Bērziņš dzimis 1969. gadā Sidnejā Austrālijā. 1991. gadā Lielbritānijā Londonas Universitātes Arheoloģijas institūtā ieguvis bakalaura grādu arheoloģijā. 1998. gadā LU Vēstures un filozofijas fakultātē ieguvis maģistra grādu vēstures specialitātē. No 1994. gada strādā par zinātnisko asistentu LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā. Pētniecības tēmas saistītas galvenokārt ar Rietumlatvijas mezolītu un neolītu. Vadijis izrakumus Vendzavu mezolīta apmetnē (Ventspils novadā) un Priedaines neolīta apmetnē (Jūrmalas pilsētā), kā arī arheoloģiskās apzināšanas un

uzraudzības darbus. Publicēti četri zinātniskie raksti ārzemju rakstu krājumos un 24 Latvijā. Piedalījies ar referātiem astoņās starptautiskās konferencēs Latvijā, Nīderlandē, Somijā, Vācijā un Zviedrijā.

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Promocijas darbā no jauna analizēts un izvērtēts materiāls, kas iegūts Sārnates neolīta apmetnē E. Šturma (1938.–1940. g.) un L.Vankinas (1949., 1953.–1959. g.) izrakumu laikā un glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā. Pētījumā izmantota izrakumu dokumentācija, plašā keramikas kolekcija, zvejas piederumu kolekcija un saglabājušās liecības par iedzīvotāju saimniecību. Kopš L.Vankina apkopoja Sārnates izrakumu rezultātus monogrāfijā, kas publicēta 1970. gadā, pētāmo tēmu loks arheoloģijā būtiski paplašinājies un pētniecībā tiek izmantotas jaunas pieejas. Līdz ar to bija nopietns pamats šīs klasiskās kolekcijas jaunai analīzei un interpretācijai no mūsdienīga skatpunkta, kas ļauj padziļināti izpētīt jautājumus, kas saistīti ar neolīta iedzīvotāju dzīvesveidu piejūras ezeru krastos.

Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka arheoloģiskais materiāls nav sastopams visā Sārnates apmetnes teritorijā, bet gan veido atsevišķas ar pavardiem saistītas koncentrācijas jeb “mītnes”. Saskaņā ar promocijas darba teorētiskajām nostādnēm, analizējot iegūto materiālu, vispirms bija nepieciešams mītņu atradumu kopas apvienot plašākās grupās. Pamatojoties uz detalizētu keramikas analīzi (lietota korespondencanalīze u.c. statistiskās analīzes metodes), mītnes apvienotas trijās lielās grupās: mītnes ar ķemmes un bedrišu keramiku, mītnes ar agro Sārnates tipa keramiku un mītnes ar vēlo Sārnates tipa keramiku. Tas savukārt veidoja pamatu tālākai materiāla izpētei, kuras gaitā sīkāk analizētas dažāda veida liecības katras mītņu grupas ietvaros: keramika, zvejas inventārs, liecības par pavardiem un celtnēm un liecības par iedzīvotāju saimniecību.

Mītņu grupā ar ķemmes un bedrišu keramiku ietilpst vairākas mītnes apmetnes ZZA daļā (1., 3., 4., 5., 6._{ZA}, 7., 8., 10., 12._{ZA}, 15._{DR}). Māla trauki ir ar gludu virsmu, taisnām sienām un plakānu, uz iekšu vērstu augšmaliņu, ko rotā ķemmes vai aptītās auklas nospiedumi. Bagātīgi rotāta arī trauku virsma. Raksturīga pazīme ir ornamenta izkārtojums pamīšus izvietotās horizontālās bedrišu un ķemmes/apītās auklas nospiedumu rindās. Jāatzīst, ka šī ir neviendabīga keramikas grupa: variē māla masas sastāvs, arī izmantotie dekoratīvie elementi. Turklāt šajās mītnēs iegūtā keramika ir vāji saglabājusies, tāpēc nevar kalpot par labu pamatu šī reģiona ķemmes un bedrišu keramikas raksturošanai.

Vienā no šīs grupas mītnēm, 3. mītnē, iegūts liels skaits dzintara rotu. Pie raksturīgām rotu formām var pieskaitīt mucīņveida un ripasveida krelles, kā arī trapeceveida piekariņus ar ieliektu pamatni un noapaļotām malām. Šīs grupas mītnēs nebija saglabājušies priekšmeti no organiskiem materiāliem, tāpēc iegūstams ļoti ierobežots priekšstats par lietotajiem materiāliem un tehnikām. Vienīgie tīklu piederumi ir daži oļu gremdi. Celtnu vietas iezīmēja smilšu slāņi. Dažos gadījumos smilšu slāņa centrā novēroti ogļaini laukumi, kas norādīja uz pavarda izvietojumu. Pēc autora uzskatiem, šīs trūcīgās liecības neļauj spriest, vai celtnes bijušas vieglas vai fundamentālākas konstrukcijas. Nav arī tikpat kā nekādu dzīvnieku

vai augu palieku paraugu, tāpat nav saglabāti ogļu paraugi, kas ļautu šīs mītnes datēt ar radioaktīvā oglekļa metodi. Pēdējos gados iegūtie citu pieminekļu (Zvejnieku, Piedāgu) datējumi rāda, ka ķemmes un bedrīšu keramika Austrumbaltijā parādījās agrāk, nekā iepriekš uzskatīts, līdz ar ko vairs nav pamata līdzšinējam pieņēmumam, ka mītnes ar ķemmes un bedrīšu keramiku Sārnatē ir vēlākas par pārējo apmetnē iegūto materiālu, tomēr to relatīvais vecums, salīdzinot ar pārējām mītņu grupām, paliek neskaidrs.

Daudz labāki saglabāšanās apstākļi bija pārējo divu galveno grupu mītņēs, tāpēc par šīm grupām iegūts krietni vairāk informācijas. Dažās mītņēs ar agro Sārnates tipa keramiku, vairākās mītņēs ar vēlo Sārnates tipa keramiku, kā arī dažās mītņēs, kuras nav pieskaitāmas kādai no lielajām grupām, izcilā stāvoklī bija saglabājušies organiskie materiāli un keramika, tādējādi piedāvājot daudz plašākas analīzes un interpretācijas iespējas.

Pie mītņēm ar agro Sārnates tipa keramiku pieskaitāma 2., D, E, I_Z/I_D, M_{ZA}/M_{ZR}/M_D, P_a, R_Z/R_D un W mītne. Pēc radioaktīvā oglekļa datējumiem šīs mītnes attiecināmas uz laiku ap 4365.–3780. kal. g. pr. Kr. Māla trauki bijuši ar smailu vai apaļu dibenu, māla masa liesināta ar gliemežvākiem vai augu izcelsmes materiāliem, trauku ārējā virsma švīkāta vai gluda. Raksturīgi ir taisnsienu trauki ar plakanu, uz iekšu vērstu augšmaliņu, ko rotā t.s. sīkie zobīņi vai stabiņi. Tāpat raksturīgs ir virsmas rotājums, kas veido rombu vai skujiņu rakstu. Ornamenta motīvos novērojama nepārprotama ķemmes un bedrīšu keramikas ietekme, lai gan svarīgi atzīmēt, ka isti ķemmes vai aptītās auklas nospiedumi praktiski nav sastopami. Šīs grupas mītņēm raksturīgas tādas dzintara rotas kā apaļas pogveida krelles ar lēcveida šķērsgriezumu, četrstūra formas pogveida krelles un trapeceveida piekariņi ar taisnu pamatni.

Šīs grupas mītņēs atklāti vairāki labi saglabājušies fundamentālas konstrukcijas pavardi. Zem smilšu slāņa, uz kura kurināta uguns, izveidota pamatnes konstrukcija no kokiem un mizām. Turklāt pavardu stratigrāfiskie dati rāda, ka pavardi tikuši atjaunoti, uzklājot papildu slāņus. Fiksētas arī stabu celtnu paliekas.

Neskatoties uz labajiem saglabāšanās apstākļiem, zvejas piederumu klāsts šīs grupas mītņēs nav sevišķi plašs. Vienīgie tiklu piederumi ir nelieli taisnstūra formas priežu mizas pludiņi un pludiņi tāss vīstokļu veidā, kā arī mazi akmens gremdi, kuriem atsevišķos gadījumos saglabājies tāss apvalks. Tā kā pavardos konstatēti garu skalu klāsti, var secināt, ka izmantotas arī zvejas konstrukcijas no skalīem.

Pie trešās lielās grupas, t.i., mītņēm ar vēlo Sārnates tipa keramiku, pieskaitāma A_{DA}, A_{DR}, A_{ZA}, F, G, K, N, O, P_b, T, U, X, Y un Z_b mītne, kā arī atradumu koncentrācija F/K un t.s. 3. pavards. Izmantojot radioaktīvā oglekļa metodi, šī grupa datēta ar laiku ap 3630.–2850. kal. g. pr. Kr. Šīs grupas mītnes devušas lielāko daļu koka un cita veida organisko priekšmetu, tajās visplašāk saglabājušās konstruktīvās paliekas. Arī dzīvnieku un augu palieku paraugi iegūti galvenokārt šīs grupas mītņēs.

Māla trauki bijuši ar smailu dibenu, māla masai piejaukti gliemežvāki vai augu materiāls. Raksturīga ir trauku forma ar atliekumu (atliekuma

vietā sienas līnija iekšpusē noapaļota), malas rotājums bedrišu, mezglveida iespaidumu vai pinumu veidā, bet trauku virsmas rotājums ir salīdzinoši ļoti nabadzīgs. Lai gan ārējā virsma visbiežāk bijusi švikāta, diezgan bieži sastopami arī trauki ar raksturīgu viļņotu virsmas faktūru. Bez podiem sastopama vēl otra trauku forma: ovālās bļodiņas, kas kalpojušas par trauku lampiņām. Šo mītņu dzintara rotu klāstā dominē noapaļoti un neregulāras formas piekariņi.

Šīs grupas mītnēs izpētīts arī liels skaits labi saglabājušos, aptuveni četrstūra formas pavardu, kas visumā līdzinās pavardiem mītnēs ar agro Sārnaves tipa keramiku. Vairākās mītnēs konstatētas arī stabu celtnu paliekas, un dati par šīm konstruktīvajām paliekām izmantoti telpas struktūras analizē ar nolūku identificēt mītņu plānojuma kopējās iezīmes. Analizē izmantoti dati par septiņām mītnēm, kurās konstatēti garenī pavardi ar aptuveni vienādu garenass orientāciju: RZR–ADA vai ZR–DA virzienā. Secināts, ka lielākā daļa šo celtnu, ja ne visas, bijušas garena četrstūra formas, orientētas atbilstoši pavarda garenass virzienam. Pavardi, domājams, izvietoti tuvāk ēkas RZR vai ZR galam zem jumta kores līnijas. Šķiet, ka šīs celtnes bijušas ap 4,5 m platas un līdz 9 m garas. Analizēts arī šajās mītnēs atrasto priekšmetu izvietojums attiecībā pret konstruktīvajām paliekām. Visskaidrāk parādījās ar pārtikas pārstrādi un ēdiena gatavošanu saistītu priekšmetu koncentrācija ap pavarda ADA vai DA galu, iezīmējot t.s. virtuves zonu.

Mītnēs ar vēlo Sārnaves tipa keramiku iegūts krietni plašāks tīklu piederumu klāsts, t.sk. dažādas formas un izmēra priežu mizas pludiņi, kas liecina par daudzveidīgu zvejas inventāru. Līdztekus mazajiem oļu gremdiem lielā skaitā atrasti arī smagāki, galos iešķelti akmens gremdi, kādi varētu būt lietoti uz tīkliem jūras vai upju zvejā. Atrasti arī tīklu gala koki, skalu zvejas aizsprostu paliekas un spīļveida zušu žebērklju sānu zari.

Kamēr ķemmes un bedrišu keramikas hronoloģija Sārnavē joprojām ir neskaidra, ar radioaktīvā oglekļa datējumiem noteiktā agrās–vēlās Sārnaves tipa keramikas secība sakrīt ar vispārējo keramikas attīstības gaitu Rietumlatvijā un Rietumlietuvā. Arī zvejas piederumu attīstībā iespējams saskatīt reģionāla mēroga attīstības tendenci. Tā salīdzinoši smagie, galos iešķeltie akmens gremdi raksturīgi vēlākajai mītņu grupai Sārnavē, līdzīgi kā Lietuvas piekrastē sānos iešķeltie gremdi vairāk raksturīgi vēlajām apmetnēm. Šī tendence varētu būt saistīta ar būtiskām izmaiņām zvejā, iespējams, iezīmējot jūras zvejas aizsākšanos.

Pie dažādām grupām piederošās mītnes veidoja rindas, kas orientētas aptuveni DDR–ZZA virzienā. Domājams, ka tās izvietotas gar seno ezera krasta līniju.

Vairākas mītnes (B, C, H, J, L, S, V un Z_a), kā arī trauku grupas G/I_D un K/M_D nav viennozīmīgi pieskaitāmas kādai no lielajām mītņu grupām, jo to keramika ir neviendabīga vai arī tās iegūts pārāk maz. Jāatzīmē, ka L, S un V mītne šķietami veido nelielu atsevišķu grupiņu, kurai raksturīgi trauki ar atliekumu un asu sienas līnijas laužumu atliekuma vietā trauka iekšpusē.

Pēc apkvēpuma un piedeguma sastopamības uz keramikas ārējās un iekšējās virsmas secināts, ka liela daļa agrās un vēlās Sārnaves tipa

keramikas trauku, t.sk. paši lielākie eksemplāri, kalpoja par vārāmiem traukiem. Izvērtējot keramikas tehniskās īpašības, agro un vēlo Sārnaves tipa keramiku var pieskaitīt pie keramikas tradīcijas, kas orientēta galvenokārt uz vārāmo trauku izgatavošanu. Šai funkcijai atbilstošas tehniskās pazīmes (gliemežvāku piejaukums, smaili dibeni, plānas sienas utt.) ir ļoti plaši izplatītas Austrumbaltijas neolīta keramikā (Narvas tipa keramikā šī termina plašākajā nozīmē). Turpretī tipiskās ķemmes un bedrišu keramikas tradīcijas ietvaros trauki, šķiet, izmantoti galvenokārt produktu glabāšanai.

Ar keramikas speciālisti Baibu Dumpi kopā veiktajos vārīšanas eksperimentos atklājās funkcionāla saikne starp pavardiem ar smilšu slāni un smaildibena vārāmajiem traukiem: vārīšana notika, trauku novietojot uz smailā dibena pavarda smiltīs un apkārt sakurot uguni. Pavardiem acīmredzot bija arī telpu apsildīšanas funkcija: smilšu slānis kalpoja par siltuma rezervuāru. Spriežot pēc tā, ka pavardi vairākkārt atjaunoti, var secināt, ka tie izmantoti ilgstoši, iespējams, daudzu gadu garumā.

Apkopojot un izvērtējot dažāda veida datus, kas iegūti mītnēs ar agro un vēlo Sārnaves keramiku, iespējams rekonstruēt apdzīvotības un saimniecības vispārējo raksturu. Samērā skaidri iezīmējas trīs galvenie momenti:

1) liela saimnieciska nozīme bija resursiem, kurus ieguva no blakus esošā eitrofā lagūnu ezera (uz ko norāda apmetnes izvietojums, dzīvnieku un augu palieku paraugi, kā arī apkārtējā teritorijā potenciāli iegūstamo resursu izvērtējums);

2) apmetne apdzīvota visu gadu, tās iedzīvotāji piekopa dzīvesveidu, kas atbilst daļējai vai pilnīgai vietsēdībai (par ko liecina apmetnē iegūtās liecības par dažādos gadalaikos izmantojamiem pārtikas resursiem, kā arī telpu apsildīšanai izmantojamo fundamentālo pavardu paliekas; zināmā mērā to apstiprina arī fundamentālo celtnu paliekas un apjomīgais, grūti transportējamais inventārs);

3) izmantots daudzveidīgs savvaļas pārtikas resursu spektrs (par ko liecina mītnēs atrasto rīku plašais klāsts, kā arī dzīvnieku un augu palieku paraugi). Līdz šim vēl nav izdevies noskaidrot, vai iedzīvotāju saimniecībā būtisku vietu ieņēma arī zemkopība un lopkopība.

Saimniecības modelim, kas izstrādāts, pamatojoties uz Sārnaves materiālu, ir plašāka nozīme: galvenajās līnijās tas raksturo situāciju arī citās neolīta laika apmetnēs pie ezeriem Austrumbaltijas piejūras zonā. Iegūtais priekšstats par to, kā kopienas locekļi apmierināja ikdienas vajadzības, var kalpot par atskaites punktu turpmākiem pētījumiem par tādiem kopienas dzīvesveida aspektiem, kas saistīti vairāk ar attiecībām starp indivīdiem (ideoloģija, sociālā struktūra, maiņa).